

THADDAEUS ZIELIŃSKI

DE ANDROMACHA
POSTHOMERICA

Seorsum impressum
ex comment. philolog.
EOS XXXI 1928

EDITVM AVXILIO MINISTERII INSTRVCTIONIS PVBLICAE
LEOPOLI 1928

PROSTAT LEOPOLI APVD BIBLIOPOLAS GVBRYNOWICZ ET FILIVM
PARISIIS APVD EDITORES LES BELLES LETTRES, 95 BOVL. RASPAIL

Bibliothèque Maison de l'Orient

151559

DE ANDROMACHA POSTHOMERICA

scripsit

THADDAEUS ZIELIŃSKI

I

De Andromachae post Troiam capiendam fati Homerus, utpote qui carmen Iliacum non ultra mariti eius exequias produxerit, nihil admodum praecipere debuit; nec tamen fieri potuit, quin attentus eius lector, cum sibi semel persuasisset poetam aliquam de hac re praeceptam opinionem in mente habuisse, duas allusiones in usum suum converteret.

Et alteram quidem Hectoris praebat triste vaticinium Z 448 sqq., qui ubi de instante urbis excidio nobilia illa verba pronuntiavit, maxime se de uxoris futura sorte anxium esse ostendit; in servitudinem enim redactam Argis ad nutum dominae pensa esse facturam, aut etiam aquam portaturam de fonte Messeide vel Hyperia. Licetne hinc colligere certam a poeta de captivae fati famam indicari? Minime vero; Argos enim pro Graecia poni solere vel tirones sciunt, fontium autem nomina appellativa potius quam propria esse etymologia docet. Nihil igitur uxori praenuntiat heros, quod non cuivis de matronis Troianis post patriam excisam accidere potuerit.

Alterum vaticinium non tam ad ipsam, quam ad filiolum pertinebat; cum enim mariti mortem deflet, puellum praesentit aut secum in servitium abductum crudelis domini iussa executurum esse, aut etiam Danaï alicuius manu de moenibus terrae illisum tot hostium a patre occisorum poenas pensurum (Ω 730 sqq.). Hoc vero loco vel dilemmaton obstaculo est, ne certam de matris filiive sorte famam poetae obversatam esse credamus.

II

Nec tamen mirum est aliter de utroque loco sensisse Iliadis continuatores; quibus cum hoc unum opus fuerit, ut de heroum superstitem futura sorte indicia Homerica quoquo modo elicerent, etiam Andromachae Astyanactisque fata secundum illa testimonia digerere conati sunt. Abierit igitur in servitum Hectoris matrona; domino addicta cuinam? Mariti occisoris filium ipsa ratio commendabat. Hinc Andromacha Neoptolemi ancilla eademque, qui communis erat in formosis ancillis usus, paelex.

Filiolum matri comitem additum esse, quae dilemmati prior erat pars, multis saeculis post repraesentaturus erat Racinus; cyclicorum ingenia crudelissima quaeque maxime temptabant. Fuerit ergo de turri deiectus. Recte hactenus; sed a quo? Andromacha Homericam aliquem de Danais indicat; quod indicium ut expleat, *Ilii excidii* auctor Argivorum concilium de pueri nece statuisset narrat, Ulixes sive Calchante machiavellisticam rationem commendante: *νήπιος ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει*. Concilii scitum executurus Talthybius praeco ex matris amplexu puellum eripit; ereptum aliquis carnificis vices gerens de turri deicit; tum mortuus in patris scuto honorifice sepelitur. Hanc *Excidii* versionem a Welckero egregie restitutam — nam Bethii hypercriticismum, qui cum antea Scyllam non vitasset, nuper (*Homer* II 217) praeceps in Charybdin incidit, aliis extrahendum relinquo — hanc, inquam, versionem secutus est Euripides in *Troadibus* et ante eum, ut videtur, Sophocles in *Polyxena*.

Sed haec ultima paulo accuratiorem disputationem flagitant.

III

In traditione enim mythographica Polyxena Achillis mâ-nibus mactata arcte cum Astyanactis morte coniungitur: *καὶ θύσαντες πᾶσι τοῖς θεοῖς Ἀστυάνακτα ἀπὸ τῶν πύργων ἔρριψαν, Πολυξένην δὲ ἐπὶ τῷ Ἀχιλλέως τάφῳ κατέσφαξαν* — ita Apollodorus (*Epit.* V 23), quem una cum Proculi epitoma ad poetam cyclicum redire constat. Euripidem scimus in priore sua *Perside* — *Hecubam* dico — puellae Priamiae fata ab Astyanactis interitu separata cum Polydori morte coniunxisse; quo factum est, ut in *Perside* posteriore — *Troadibus* igitur — infelicis puelli necem ceteris reginae infortuniis sola Polyxena excepta adiungeret. Sed *Hecubae* scholiasta Marcianus cum sola τὰ περὶ τὴν Πολυξένην ἔστι καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ εὑρεῖν dicit, eo ipso τὰ περὶ τὸν Πολύδωρον ab eius *Polyxena* excludit, quo testimonio diserte etsi oblique confirmatur cyclicum ordinem ab antiquiore poeta servatum esse.

Quod etiam exstantibus fabulae fragmentis comprobatur, quorum unum (fgm. 479 N.) ad ampla Achivorum sacrificia, duo (480 et 481 N.) ad Polyxenam mactandam referuntur; de Astyanacte Graeca non exstant, aliunde tamen constat Accium *Astyanactis* suae argumentum ab hac ipsa fabula mutuatum

esse. Circumstantiam discimus ex Servio ampliore (*In Aen.* III 427): *Superato Ilio cum Graeci ad patriam redituri contrariis flatibus prohiberentur, Calchas cecinit deiciendum ex muris Astyanacta Hectoris et Andromachae filium, eo quod si adolevisset, fortior patre futurus vindicaturus esset eius interitum. Hunc Ulixes occultatum a matre cum invenisset, praecipitavit e muro, et ita Graeci Troia profecti sunt.* Haec qui oculis minus lippis perlegerit, facile duplicem hiatus animadvertet. Ad contrarios flatibus placandos Calchas Astyanactis mortem postulat; quasi vero infans de muro deiectus pro sacrificio placatorio haberi potuerit! Ne quis tamen excerptoris negligentiam damnet, idem in clausula occurrit: praecipitatus est puer, *et ita profecti sunt Graeci.* Vides igitur rem quamvis absurdam methodo tamen non carere.

Quid plura? Tollitur hiatus, modo Polyxenae sedes legitima restituatur. Achilles enim — videlicet ut *ποντάρχης* (cf. *Sen. Tro.* 176 *et pontus suum adesse Achillen sensit ac stravvit vada*) — ventis sive adversis sive nullis detinuit Achivos, usque dum sibi Polyxenam mactarent; hoc ex Euripidis *Hecuba* (v. 37) discimus haud dubie — cf. scholion supra citatum — ex Sophoclis *Polyxena* profectum. Servius cum Polyxenam omittit, fabulae argumentum adumbrat, quae ipsa quoque Astyanacte retento Polyxenam exulare iusserit. Hanc vero fuisse Accii *Astyanactem* et titulus docet et fragmenta satis ampla, quae omnia fere aut ad Calchantis vaticinium aut ad puerum investigatum referuntur. u

IV

Invitus de via decedo; sed ipsa disputandi ratio secum fert, ut hoc subinde faciendum sit. Velut nunc, ubi in Accianam fabulam incidimus, suo iure quaesierit lector, tantine stuporis damnandum existimem poetam Romanum, ut eiectis necessariis incoherencia coniunxerit. Cui obiectioni ita optime respondetur, ut aliqua semita ostendatur, qua poeta imitator inconstantiae crimen effugere potuerit; non quo hanc semitam continuo pro demonstrata habeam, sed ubi de crimine refellendo agitur, sufficit sola possibilitas. Haec ego tam putida non premerem, nisi a cavillatoribus pessima quaeque expertus etiam nunc cupide quamvis ansam arrepturos viderem, ut me solito more summae licentiae criminari possent.

Poscitur ad mortem a Calchante Astyanax propterea, quod si adoleverit, fortior patre futurus... Huic tamen loco confidenter celebres Hectoris de filio preces subesse dixerim (Z 479):

καί ποτέ τις εἴποι· πατὴρ γ' ἔδε πολλὴν ἀμείνων

— quo simul evincitur hunc quidem locum ex exemplari Sophocleo in imitationem Accianam pervenisse, praesertim cum optime cum versu illo: νήπιος ὅς κτέ. (supra c. II) coniungi potuerit.

Sed videamus de ceteris. *Fortior*, inquit, *patre futurus vindicaturus esset eius interitum*. Hoc est, poenas eius sanguinis expetiturus ab occisoris filio. Non igitur plane absurda fuit Accii fictio, qui Achillis umbram stirpi suae prospicientem Achivis reditum denegare iussit, nisi antea hoc summum periculum, quod ei immineret, removissent.

Hinc puer Astyanax pro Polyxena tragoediae heros; quem sollerter a matre occultatum sollertius investigat Ulixes. Huc Acciana fragmenta IX—XI apud Ribbeckium pertinent; quae vereor ut quisquam humano sensu praeditus sine summa aegritudine legere possit. Piget huius taetrae in iniuria inferenda voluptatis, piget diligentiae, qua tener puellus, Ἐκτοριδῆς ἀγαπητός, tamquam fera quaedam a venatoribus capitur. Malim igitur hanc prolixam descriptionem ab humaniore poeta Graeco afuisse; et debuit sane imitator Romanus, cum omnia quae ad Polyxenae sacrificium pertinebant eiecisset, aliquo modo vacuum resarcire. Ipsum tamen pueri occultati investigatique motivum a Sophocle non alienum fuisse ex eis quae iam dicturus sum colligitur.

Interim moneo aediculae Numitorianae anaglyphum (M. Bieber, *Theaterwesen* fig. 109) posse per Accianam fabulam ad Sophoclis *Polyxenam* (non ad *Aechmalotidas*, de qua tragoedia cf. *Aiacem Locrensem* meum) referri; favet aetas pueri, non infantis. Dubios sane reddit Andromacha puero opitulans; sed hoc ad particularia pertinet nobis ignota.

V

Hoc ipsum enim pueri occultati et investigati motivum in *Andromacha* sua repetivit Euripides, a maiore tamen filio ad minorem, ab Astyanacte ad Anchialum (de nomine videbimus) translatum; sed quo minus de imitatione dubitarem, non admodum feliciter ei cessit translatio. Illic enim — apud Sophoclem igitur in *Polyxena* — omnia sibi constant; ad exi-

tum enim vergentibus Troianis rebus Hectoris vidua, ut stirpem dumtaxat mariti sui salvet, tuto loco filiolum deponit; quod idem propter eandem rationem etiam Hecubam fecisse scimus, cum Polydorum filium Thraci hospiti committeret. Haec Euripidea autem qua ratione, cum ipsa supplex ad Thetidis aram tutissimum quaereret asylum, filium nescio quo amandavit? An deam pronepotis minorem curam habituram quam adventiciae hostili e domo mulieris? Aliter et rectius Megara una secum etiam pueros Heraclidas Iovis Salvatoris tutelae commisit. Vides igitur poetam posteriorem, dum quovis pacto antecessoris motivum in rem suam convertere studet, πιθανοῦ neglegentio rem fuisse; quod satis certum est imitationis indicium.

Vix igitur dubium est, quin Astyanactis a matre amandati, ab Ulixæ investigati motivum *Polyxenæ* sit assignandum. Irritum ergo fuit servandi pueri consilium; iam si quis de lectoribus *Tragodumenon* meorum recordatus erit, quaeret fortasse, an hic quoque haec pueri asportatio rudimentalis motivi locum obtineat, cum efficax fuerit in priore quadam tragœdia.

VI

Et recte quaeret. Dionysius enim Chalcidensis¹⁾ Κτίσεων auctor, quem suo iure Ed. Schwartz (*RE* V 929) IV saeculo assignatum Atticas famas sequi animadvertit, haec de Scamandrio sive Astyanacte refert, quae a Lysimacho cyclographo excerpta scholiasta ad *Androm.* 10 citat: Διονύσιος δὲ ὁ Χαλκιδεὺς τὸν Ἀκάμαντα παρὰ Ἑλένου καὶ Ἀγχίσιου²⁾ φησὶ διὰ τὴν πρὸς Λαοδίκην οἰκειότητα (de qua mox dicendum erit) Σκάμανδρον τὸν Ἔκτορος εἰληφότα καὶ Ἀσκάκιον τὸν Αἰνείου ἐπιχειρῆσαι μὲν Ἴλιον καὶ Δάρδανον τειχιζεῖν τῶν δὲ Ἀθηναίων αὐτὸ παραιτησαμένων, τηλικαῦτα τῆς ἐπιβολῆς ἀποστάντα τῆς Τρωάδος Γέργιθα καὶ... (undecim praeterea oppida recenset) οἰκίσαντα ἀναγορεύσαι οἰκιστὰς Σκαμάνδριον καὶ Ἀσκάκιον.

Vides secundum hanc versionem servatum esse Astyanactem; quod quomodo fieri potuerit, Anchisæ mentio explicat. Nulla enim Andromachæ amandandi filii optatior evenire

¹⁾ Dionysii Chalcidensis vestigia pressisse videtur municeps eius Euphorio in eis, quae Pausania teste (X 24) de Laodice narrat.

²⁾ Cur non ab Aeneâ potius? Puto quia is tum secundum *Iliadis Parvae* fgm. XIX in captivitate versabatur.

potuit commoditas, quam desperatis patriae rebus Aeneae profectio. Hanc ipsam autem in *Laocoonte* sua Sophocles fuisius descripsit (344 N.); quid igitur expeditius, quam Astyanactis quoque salvationem huic ipsi tragoediae assignare?

Sed haec ipsa Astyanactis salvatio a Dionysio cum Acamantis actis coniungitur; quae res longiorem disputationem flagitat. De Troade enim saeculare fuisse inter Athenienses et Mytilenaeos discidium notum est; Atheniensibus per Pisistratum vindicata Hippiae Athenis pulso ut paterna hereditas cessit, donec Persis devictis Deliacaque foederatione ab Aristide et Cimone condita rursus ab Atheniensibus contra Mytilenaeorum postulata reposceretur. Parum de longaeva hac lite edocti sumus; credibile tamen est circa *Oresteae* Aeschyleae tempora eam recruidisse, factione Cimonea Atheniensium iura tuente, si quidem in *Eumenidibus* Pallas (v. 397 sqq.) hanc ipsam terram Scamandriam Thesei filiis — quorum unus fuit Acamas — concessam occupasse se dicit.

Iam vides quam bene haec omnia cohaereant. Acamanti Laodice Priami filia in matrimonium datur; quorsum haec, nisi ut regia Priami iura per filiam in Atheniensium reges transeant? Ita etiam Demophon frater eius per Phyllidem τῶν ἐπὶ Θράκης heredes reddidit Athenienses: tu, felix Attica, nube! Honorificentius tamen per filium Hectorem nepotemque Astyanactem descensura erat hereditas; fingitur Acamas regni Astyanactei restitutor. Quod si nobis Κτίσεων libri servati essent, legeremus opinor Astyanactis aliquam filiam ἐπίκληρον Acamantis filio in matrimonium datam eorumque progeniem quoquo modo in Philaidarum gentem irrepsisse. An hoc parum credibile videtur? At notum est Polygnotum, cum *Troiae excidium* pingeret, Laodicae Elpinices, Cimonis sororis, voltus lineamenta indidisse; quorsum haec, nisi ut longo intervallo genitricis speciem doceret in nepti revixisse?

At Sophoclem ex multis indiciis scimus primo vitae tempore Cimoni favisse, a quo a. 468 tragicam palmam acceperat; quid igitur mirum, si in *Laocoonte* sua Iliacas eius origines celebravit? Ita etiam in *Scyriis* laudes eius praedicasse videtur, qua de re *Tragodumenon* meorum p. 111 consulatur.

Sed ne ad longinqua aberremus, summa rei in eo vertitur, quod Astyanactis occultati investigatique motivum *Polyxenae* Sophocleae assignavimus.

VII

Et hi quidem erant radii, quos Arctini — quis enim vetat brevitatis causa hoc nomine uti, quod cavillatio, non ratio proscripsit? — epopoea in subsequentium saeculorum seriem emisit. Post certum tamen annorum spatium novum de Troiae temporibus carmen extitit — ea quae vulgo Lescheti tribuitur *Ilias Parva*. Aliter haec Astyanactis exitum informavit: non enim Ulixes concilii decreto obsecutus, sed proprio motu Neoptolemus puerum praecipitat (fgm. XIX Allen). Quod cur innovaverit, facile perspicimus, ubi cetera Neoptolemi in capienda Troia facinora in memoriam reduxerimus. Idem enim Priamum Iovis ara avulsum in regiae limine obruncat (fgm. XVI), idem Polyxenam Achillis mânibus mactat: scilicet haec tria hominum genera, quibus parcere iubetur Apollinea Graecia — infantium, mulierum, senum — ab uno Neoptolemo ludibrio habentur. Quid ita? Quia Apollinis inimicus est.

Parum enim animadversum est epicum cyclum efflorescentis Delphicae religionis aetate ortum variis modis in hanc religionem affectum fuisse; et veteris quidem disciplinae Homericas admodum diffidenter Delphici collegii innovamenta accepisse, adeo ut — id quod in *Sophocle* meo rossico docui — *Oedipodeae* auctor cyclicae acerrime ea damnaret. Et fieri potest ut haec ipsa causa extiterit, cur Mytilenaeus poeta Ionicae *Persidi* suam opponeret; utut est, Neoptolemi personam admodum atris coloribus pinxit. Quae Apollinis in Scyrium iuvenem inimicitiae unde ortae essent forsitan sciremus, si de tempore quo Neoptolemus pro Epirotarum archegete haberi coeptus esset melius essemus edocti; nunc conicere tantum licet Epirotarum contra Delphos bellum, cuius Euripides in *Bacchabus* (v. 1336) meminit, in causa fuisse. De inimicitis quidem ipsis nulla dubitatio est; et ut Apollo apud Pindarum (*Paeon*. VI 112 sqq.) Neoptoleum, qui seni Priamo parcas vitae reliquias inviderit, ipsum senectutis limina attingere vetat, ita etiam de ceteris pergere poterat: propter Polyxenam mactatam nullo eum coniugis legitimae amplexu fruiturum, propter Astyanactem occisum nullum legitimum filiolum genibus foturum. Haec omnia enim ut eventu comprobata fuerunt, ita facile fatidico Cassandrae alicuius animo occupari potuerunt.

Euripides tamen cum *Andromacham* suam scriberet, Leschetis innovamentum sprevit. Nec iniuria; cum enim propter

Apollinis odium Neoptolemo faveret, facile intellexit non potuisse eum matri, cuius filium ipse occidisset, coniugium suum quamvis illegitimum obtrudere. Idem tamen ex eadem *Iliade Parva* Heleni personam ascivit; ab eo enim utpote vate Neoptolemo consilium datur terrestri itinere patriam petendi, quod consilium in *Nostis* nepoti dat Thetis.

De ceteris communis est traditio. Una Phthiam attingunt sive Pelei excessu orbatam, sive in extremam necessitatem post filii obitum reducto sene. Regno recuperato ex Andromacha captiva filium suscipit Anchialum; attamen non potuit ambitioso iuveni satisfacere de barbarorum praeda concubina. Uxorem igitur ad nuptias legitimas quaerens de Menelai domo postulat Hermionen.

Sed hoc loco grave discidium incipit inter Euripidem maioremque poetam Sophoclem.

VIII

Scripsit Euripides *Andromachen*; scripsit de eodem argumento Sophocles *Hermionen*. Quae inter has tragoedias ratio intercederet, ante hos duos annos *Tragodumenon*¹⁾ meorum p. 114 sqq. exposui. Quem librum non sine plausu acceptum esse gaudeo; nam et *Societas Parisina studiis Graecis promovendis* praemium mihi ob eum a. 1926 extraordinarium decrevit, et Mauritius Croiset eius censuram non minus accuratam quam benevolam periodico menstruo *Journal des Savants* (1926 VI) inseruit. Quod libenter hoc loco commemoro, ut his tam insignibus viris debitam gratiam referam.

Longe ab hac sententia aberravit A. Koerte (*Philol. Woch.* 1927, 577—586); quid postea? Licuit. Putaverit tamen quispiam libri, qui non cuivis praesto esset, ante omnia rationem reddendam fuisse. Nil simile noster; quomodo ego locos rudimentales digessim, ut scilicet conduplicaciones, irrita consilia, cetera distinguerem; quam mihi severam sobriamque regulam imposuissem, ne scilicet ullam ex locis rudimentalibus coniecturam caperem nisi aliis extrinsecus indicibus adiutus (p. 11) —

¹⁾ *Tragodumenon* libri tres: I De locis tragoediae Graecae rudimentalibus; II De trimetri Euripidei evolutione; III De Iphigeniae et Danae mythopoeia tragica. Cracoviae apud bibliopolas Gebethner et Wolff. — Bibliopolas addidi, quia me experientia docuit, ne ubi prostaret quidem liber notum esse extra Poloniam.

haec omnia, quae tamen gravissima erant, alto pressit silentio. Immo totam se rem conficere posse putavit, si a limine mihi oraculum Wilamowitzianum obiecisset insuperque minutas aliquot cavillationes addidisset; quae tamen cum vel maxime ad rem nostram pertineant, praetereunda mihi non sunt.

Et Wilamowitzii quidem verba *in seiner schönen* (re quidem vera leviuscula) *Behandlung der Andromache* (Hermes 1925, 288) haec sunt: *Die attische Tragödie will ja gar kein im Unwesentlichen getreues Abbild der Tageswirklichkeit sein. Wer das nicht weiss, wird sie niemals verstehen.* Haec ultima cum admirabundus diductis litteris exaravit, censorie addit: *Z. weiss das nicht und will es nicht wissen.* Mihi vero nunquam aequè beatus visus est Wilamowitzius ac nunc; cui satis est summa cum gravitate pronuntiare bis bina quattuor efficere, quod qui nesciat, eum nunquam computum differentialem intellecturum esse — ut continuo a Koertio profundae huius doctrinae auctor proclametur. Vellem tamen Wilamowitzianis saltem melius attendisset; qui non de realitate in universum agit, sed tempus solum, quod duos actus separet, indefinitum esse ait. Hanc ego doctrinam solea viatoria tritioem iamque — ut exemplum afferam — ante hos L annos ab Ussingio ad Plauti *Bacch.* 107 quamquam sine anathematismate expositam tantum abest ut unquam neglexerim, ut inde a scamnis scholasticis semper et tenerim et professus sim.

Mihi vero cum cotidiana hac realitate nihil omnino rei est. Quod ego contendo hoc est: curasse probos poetas, ut fabulae suae etiam in circumstantiis quamvis minutis sibi constarent. Hoc ego et theoretice ex *Arte* Horatiana et practice ex tragicorum usu evici; Dopheidiique et Wilamowitzii iunioris libros non ideo damnavi, quod eorum auctores ab illa nescio qua realitate descivissent, sed quod hac constantia Sophocli denegata ultro citroque eum vagantem artem suam ad stolidissimi cuiusque spectatoris negligentiam accommodasse finxerunt. Et illos quidem iuventus excusat; de Koertio quid dicam dubius haereo.

IX

Sed veniamus ad *Hermionen*. Hanc ego propter et argumentum et effectum nobilissimam fabulam dixi; obloquitur Koerte, cum εἰρωνεύσμενος duo nobis tantum ex ea fragmenta

superesse dicit. Idem tamen paucis lineis ante Ovidium in *Her.* VIII hanc ipsam fabulam expressisse concedit; qui potuit, si revera *früh vergessen* erat? Et secundum fragmentorum numerum de fabulae celebritate iudicat! Quasi nesciat haec fragmenta plerumque aut sententiarum causa ab ethicis aut rarorum vocabulorum causa a grammaticis servata esse; quod nisi casum excusare malumus, concedamus licet neque sententiis neque glossis admodum abundasse *Hermionen*; num ex eis fabulae virtus pendebit? At eandem in *Andromacha* impugnando dignam iudicavit Euripides; eandem vicennio post retractata impugnatione idem agnovit in *Oreste* 1657; eandem saeculo III latine vertit Livius Andronicus; eandem saeculo II imitando expressit Pacuvius; ad eandem saeculo I in *Heroide* VIII se applicavit Ovidius. Omitto monumenta figurata, ipsa quoque ex Sophocle pendentia, cum contentiosa Euripidis tragoedia nullum in traditione reliquerit vestigium: nonne haec sufficiunt, ut nobilitatem tragoediae evincant?

Videamus tamen de singulis.

Disertum testimonium scholium nobis ad Odysseae δ 4 praebet plenissime ab Eustathio p. 1479, 10 relatam: Σοφοκλῆς δὲ, φασίν, ἐν Ἑρμιόνη ἱστορεῖ 1. ἐν Τροίᾳ ὄντος ἔτι Μενελάου ἐκδοθῆναι τὴν Ἑρμιόνην ὑπὸ τοῦ Τυνδάρεω τῷ Ὀρέστῃ 3. εἶτα ὑστερον ἀφαιρεθεῖσαν αὐτοῦ ἐκδοθῆναι τῷ Νεοπτολέμῳ, a Menelao haud dubie, 2. κατὰ τὴν ἐν Τροίᾳ, eiusdem haud dubie Menelai, ὑπόσχεσιν 5. αὐτοῦ δὲ Πυθοῖ ἀνααιρεθέντος ὑπὸ Μαχαιρέως, 4. ὅτε τὸν Ἀπόλλω τινύμενος τὸν τοῦ πατρὸς ἐξεδίξει φόνον, 6. ἀποκαταστῆναι αὐθις αὐτὴν τῷ Ὀρέστῃ 7. ἐξ ὧν γενέσθαι τὸν Τισαμενὸν φερωνύμως οὕτω κληθέντα παρὰ τὴν μετὰ μένους τίσιν, ἐπεὶ ὁ πατὴρ Ὀρέστης ἐτίσατο τοὺς φονεῖς τοῦ Ἀγαμέμνονος. Septem sunt quae inde discimus, tria scilicet ad res ante fabulam gestam pertinentia, tria (4—6) ad ipsam fabulam, unum ad rem post fabulam eventuram.

X

1. Oresti igitur etiamtum puero patre ad Troiam bellum gerente Tyndareus avus, in cuius tum potestate erat neptis, despondit Hermionen. Ita, despondit; nam quod scholiasta ἐκδοθῆναι habet, id non solum cum Welckero Ribbeckius et Pearson (*Fragm.* I 142 *betrothal*), sed etiam nuper Wilamowitzius (p. 286 *verlobt*) ipsius neglegentiae tribuendum

censet¹⁾. Dissentit Koerte, hac in re etiam Wilamowitzianam rationem deserere ausus, dummodo mea impugnare simulque Sophoclem summae absurditatis arguere possit. Ipsius verba exscribam necesse est, ne absentem calumniari me censeat lector: *...Dabei liegt es doch auf der Hand, dass die chronologischen Voraussetzungen der Elektra, nach der Orestes beim Tode des Vaters ein Kind war, sich auf keine Weise mit seiner Vermählung während des troischen Krieges vereinigen lassen. Sophokles hat eben in beiden Stücken ganz verschiedene Sagenversionen verwertet.* Adultus ergo belli Troiani tempore Hermionen per aliquot annos in conubio habuit; sed quid cum Phocica eius missione fiet? An corruet traditionalis cum Pylade amicitia? Corruat sane; sed quomodo fortis iuvenis matris cum Aegistho adulterium tulit? Aut cur patri contra eundem Aegisthum nullam opem praestitit? Profuit sane critico Dopheidius Tychoque de Wilamowitz lectus: nihil iam tam absurdum iudicat, quin Sophocli imputari possit. Qui ex eis ipsis tragoediis Thebanis, ad quas in sequentibus provocat, discere poterat, poetas ita de circumstantia singula immutasse, ut tamen fixos traditionis terminos intactos relinquerent.

2. Menelaus autem cum hanc sponsionem aut ignoraret aut non agnosceret, sub belli finem Neoptolemo filiam despondit.

3. Finito bello Menelaus in patriam rediturus procellis in novennes errores abigitur; Agamemnon cum recto itinere in domum properasset, ab Aegistho conscia uxore necatur. Orestes undecennis ab Electra sorore servatus, Talthybii ope Crisam ad Strophium patris hospitem abducitur. Unde cum vicennis fere revertisset, patrem ultus regnum Mycenarum et a Tyndareo, absente etiamtum Menelao, Hermionen uxorem accipit. Nec tamen diu eius conubio fructus est: Menelaus enim cum ex longis erroribus revertisset, promissi memor filiam ab Oreste abductam Neoptolemo tradidit.

XI

Hoc enim est punctum saliens: habueritne Orestes ante Neoptolemum in matrimonio Hermionen necne. Negat Euripides, apud quem Hermionen Neoptolemi uxorem ne voltu qui-

¹⁾ Scholiastae dico, non Eustathii; hinc enim pendet quod habet Servius ad Verg. *Aen.* III 328: *ut quidam promissam, ut quidam coniunctam* — nisi haec ultima ita sunt intellegenda, ut cap. XIII docui.

dem patruelis agnoscit (896). Ait Sophocles; etenim 1. ἀφαιρθεῖσαν eam Oresti testatur scholiasta. Quin etiam ἐκδοθῆναι illud, quod tantas turbas movit Koertio, ita facillime explicatur, ut duo momenta confuderit neglegens auctor, sponsionem etiamnunc furente bello et nuptias post ultionem patratas¹⁾; 2. Ovidius, qui Sophoclem sequitur, haec Hermionen Neoptolemo obicientem inducit (v. 8):

Haec tibi sub dominost, Pyrrhe, puella suo,

quod in nuptam valet, non in sponsam. Eodem tendunt v. 18 *rapta coniuge*, 19 ipsius cum Helena rapta comparatio, 25 *marito*, 29 *vir uxori*, 35 *cum tibi nubebam*, *nulli mea taeda nocebat*, 101 *coniunx Orestes*; eodem etiam elegantissimum distichon 115:

Saepe Neoptolemi pro nomine nomen Orestis

Exit...

antiquae consuetudinis signum.

Hac in re autem utrumque poetam mirifice sibi constitisse iam in *Tragodumenis* (p. 115) docui. Sophocles enim primus in *Electra* sua pro summo quem in Apollinem habebat amore Orestem post patris ultionem patratam Argis remansisse regnumque sine controversia obtinuisse posuit; quid igitur mirum, si antiquae sponsionis memor sine mora sororem etiam patruelem in vitae regnique societatem a consentiente avo materno ascivit? Ita apertissime poeta *Electram* suam Delphicam non minus Delphica *Hermione* continuavit. Contra Euripides cum ad volgarem redisset famam Orestemque a Furiis agitatum exulare iussisset (*Andr.* 978), nullum matrimonio locum reliquit. Recte igitur in sola sponsione acquiescit; cuius tamen auctorem pro Tyndareo Menelaum induxit (*ibid.* 968), cupide occasione arrepta novae perfidiae Spartanorum regi obtrudendae.

Qua duplici constantia quid tandem fingi poterat ad probandum aptius? Immo omnibus numeris absolutam habes argumentationem; sequitur autem *Electra* Sophoclea posteriorem fuisse *Hermionen*, cui opposuisse Euripidem *Andromachen* subsequutura mox eiusdem poetae *Electra*, itidem antidelphica. Cui ratiocinationi tam dilucidae ne Koertium quidem quicquam oblocuturum esse puto, nisi mea quoquo modo destruendi cupidus

¹⁾ Nisi praestat hoc ἐκδοθῆναι eodem modo intellegi, atque *mihi datat* Pacuvianum, de quo cf. cap. XIII: hoc enim perinde est, modo ne inepta illa de adulto Oreste suspicio oriatur.

simulque Dopheidii successorisque eius bullis saponaceis prospiciens ἐκδοθήναι illud Eustathianum arripuisset, ut monstra super monstra struendo insanam Sophocli tragoediam imputaret.

XII

Haec omnia ante fabulam. Ipsam Delphis scaenam habuisse Pacuviana imitatio docet, ut bene a Ribbeckio (*Die röm. Trag.* p. 261) animadversum est. Hinc etiam unicus versus explicatur, qui nobis de exemplari Graeco relictus est:

ἀλλ', ὃ πατρίδας γῆς Ἀγριαίου πέδον —

Ἀγριαῖος enim sive Ἀγριαίτης cum Apollo sit¹), aperte Delphi indicantur. Quis tamen haec loquitur? Equidem Orestem crediderim, cui olim Mycenis abducto Phocis pro secunda patria fuit — id quod in sequentibus versibus accuratius explicari poterat. Cui explicationi etiam hoc favet, quod ita obscuro versui Vergiliano subita lux infunditur (*Aen.* III 330), ubi haec de Neoptolemo:

Ast illum ereptae magno inflammatus amore
Coniugis et scelerum Furiis agitatus Orestes
Excipit incautum patriasque obruncat ad aras.

Nam Neoptolemum ad Apollinis aram cecidisse constans est traditio — talionis scilicet iure, qui et ipse Priamum super aram obruncaverit. Haec igitur ara Orestis patria dicitur — ex Sophocle puto epitheto sumpto. Nam duplex necis causa non morabitur eum, qui in *Tragodumenis* meis caput quod est *de conduplicatione* perlegerit: *ereptae coniugis* (NB!) *amor* Sophocli debetur, in Furiis appellandis vulgatam traditionem secutus est doctus poeta.

Sed haec in transcurso notavi; neque enim eis egemus, ut et Orestem et Neoptolemum Delphos venisse ponamus. Quaeritur tamen, qua de causa eo venerit uterque. Et de Neoptolemo quidem facile res transigitur, modo antea Ribbeckii error tollatur. Ponit enim genealogos secutus de stirpe sua oraculum consulturum, quippe qui per longum tempus nullis ex Hermione liberis auctus sit; quod ego nullo pacto concedere possum. Credibile est oraculum consulere eum, cui cum uxore normalis est consuetudo; quod in Euripideam Hermio-

¹) Nollem hoc negasse Pearsonem, qui vertit: *provided with streets*, immemor definitionis Stephanianae: τὸ τοπίον Ἀγ. Duplicis vero genitivi frequens est apud tragicos usus.

nen vel maxime cadit, in Sophocleam neutiquam. Meminerimus eam iam antea cum Oreste coniugaliter vixisse, tum ab amato viro in invisī raptoris potestatem cecidisse, sed ita, ut prioris coniugis cupida post breve temporis spatium eum recuperatura esset; credimusne eam per id tempus alienos amplexus tulisse? Hoc vero et per se minus est credibile et *Heroide* Ovidiana excluditur; cf. v. 107 sqq., quibus in extrema sponda cubantem repraesentat captivam puellam. Immo certissimum est eam secundum Sophoclem immaculatam servasse priori veroque marito fidem.

Quod non ideo solum moneo, ut Ribbeckium erroris arguam, sed quia haec res bene cognita cum vera Delphici itineris causa apte coniungitur; eam autem nullam aliam esse video quam ab Eustathio relatam (supra cap. IX § 4): ὅτε τὸν Ἀπόλλω τινόμενος τὸν τοῦ πατρὸς ἐξεδίκει φόνον¹) — quod motivum cum apud Sophoclem efficax fuisset, apud Euripidem rudimentalis locum obtinuit, ut *Trag.* p. 44 docui. Quod si quis quaesierit, cur antiquae huius iniuriae tam sero recordatus esset, hoc quod modo monui, responsum ei suppeditabit: credibile enim est Hermionen prioris mariti matricidium sibi exprobranti ita respondisse: „At ille quidem patris est mortem ultus, cum tu hucusque tui patris necem inultam reliqueris” — et quod sequitur, coniugales ei amplexus tamdiu denegasse, donec huic pio in patrem officio satisfacisset. Hinc audax Neoptolemi et sacrilega *θεωρία*; cuius quod comitem duxit uxorem, nemo mirabitur — testem enim patratae ultionis habiturus erat.

Ceterum quod de deo poenas repetivit, verbis mirabilius est quam re ipsa; multam enim secundum heroicæ aetatis usum, ut Achivis Nauplius occisi filii, templi antistitibus irrogavit, ut ex *Andr.* 1095 coll. *Ione* 447 colligere possumus.

XIII

Haec ergo Neoptolemi profectionis causa; Orestis autem quae?

Hic iterum psychologicè nobis progrediendum est. Hermione enim si novo marito patris ulciscendi condicionem impo-

¹) Cf. scholion nuper repertum ad Pind. *Paeon.* VI 118 (*Oxyrh. Pap.* V 77): ἤτοι τῶν κρεῶν ἢ διαρπαζόντων συνήθως τῶν ἄλλων ἐδουχέεινε καὶ ἐκύλιε. διὸ καὶ ἀνήρρηται (hoc Pindaricum): ἢ τῶν χρημάτων ἢ διαρπαζόντων εἰς ἐκδικίαν τοῦ πατρὸς ἀνιέρθη (Sophocleum). Turbat schol. *Nem.* VII 150.

suit, eone hoc animo fecit, ut post patratam ultionem prioris mariti fidem rumperet? Immo id eius consilium fuit, ut ab hoc priore marito abduci posset; quod Phthiae in Neoptolemi regia difficile fore, Delphis autem in civitate Orestis amicissima sine ullo negotio fieri posse videbat. Quod si ita erat, socium consilii adsciscere debuit Orestem; debuit igitur, ut uno vocabulo rem transigam, ei scribere. Has ego Hermiones ad Orestem litteras, quas nobis ipsa ratio suggerit, modo ratione scribentis poetae vestigia ipsi quoque ratione usi sequamur, in *Tragodumēnis* meis ex dissimulata Euripidis invec-tiva v. 964 evici. Haec enim apud eum ad Hermionen Orestes:

ἦλθον δὲ σὰς μὲν οὐ σέβων ἐπιστολάς

(quae apud Euripidem nullae erant). Quem obscurissimum locum¹⁾ methodo mea usus ita demum intellegi posse ostendi, si Sophocleus Orestes Hermionae σέβων ἐπιστολάς inducebatur. Addidi ut *πάρεργον* Euripidem vel ideo rem immutare debuisset, quod sibi heroicae aetatis mulieres litterarum ignaras fuisse persuasisset, quod loco ex *Iphig. T.* 584 allato evici. Irridet rationem meam quisquiliarum, ut ceteroquin captator Koerte, ipse *Tauricae Iphigeniae* versuum explicationem proponit nullam²⁾ in Clytaemnestra ex *Aulidensi* accita acquiescens, ad quam vel binas litteras ab Agamemnone missas esse. Quasi vero usquam dictum sit has litteras ab ipsa regina lectas legendasve fuisse, aut difficilium ei fuerit quemvis de consilio suo adsciscere quam Iphigeniae apud Scythas moranti captivum Graecum litteratum invenire! Id enim identidem monui non curare poetas in tragoedia arctis limitibus circumscripta minutias, eosdem tamen diligenter cavere, ne ex his minutiis contradictionis sibi crimen inconstantiaeve oriatur.

Erit igitur insidiis locus; habemus etiam ex hac parte fabulam *Electrae* similem. Ut enim ibi Orestes (v. 37) δόλοισι κλέψαι χειρὸς ἐνδίκους σφαγὰς iubetur, ita etiam in coniuge recuperanda astutiam, non vim adhibet, Hermiones litteris, ut illic

¹⁾ Nam Wilamowitzius p. 293, 2 verborum nebulas offundendo poetae sententiam sibi explicavisse visus est, vix cuiquam praeter Koertium hac quidem in re admirandus.

²⁾ Nullam enim inventurus erat ut in re plane certa; cf. Weillii annotationem: *si Iph. s'est fait écrire cette lettre par un prisonnier grec, c'est qu'elle ne sait pas écrire.* Quod in omnes heroidas valere et facta probant et ratio demonstrat; cur enim Agamemnonis filiam singularis inscitiae argueret?

Electrae, arcessitus. Delphos si venit, veterem amicum Pyladen necesse est invenerit; ultro haec persona ad prologum Sophocleo more informandum offerebatur — quis enim vetat in reconstruenda fabula etiam phantasiae paulisper indulgere, modo ne incerta pro certis venditentur? Ei igitur et iniuriam suam et Hermiones litteras et quid de re agenda constituerit exponit, expositis omnibus alteram suam patriam, Apollineam terram, ut consilia sua secundet orat (fgm. 200):

ἀλλ', ὦ πατρίδας γῆς Ἀργιαίου πέδον —

plane eodem modo atque in *Electra* (67)

ἀλλ', ὦ πατρίδα γῆ θεοί τ' ἐγχώριοι:
δέξασθέ μ' εὐτυχούοντα...

Primum tamen rem secundum fidem componere temptat; et hic in agonem incidimus inter Neoptolemum et Orestem, in quo matricidium sibi exprobranti adversario ea quae debuit respondet Agamemnonis filius simulque patriam in filiam Menelai potestatem alleganti antiquiorem Tyndarei avi auctoritatem opponit. Servavit huius agonis vestigia Ovidius v. 49 sqq.:

Nec virtute cares. Arma invidiosa tulisti;
Sed tu quid faceres? induit illa pater.
Materia vellem fortis meliore fuisses!
Non lectast operi, sed data causa tuo.
Hanc tamen implesti, iuguloque Aegisthus aperto
Tecta cruentavit, quae pater ante tuus.

Increpat Aeacides laudemque in crimina vertit...

— plane supervacuo labore Oresten apud Oresten defendentem inducens Hermionen. Sufficit tamen pro secunda persona primam ponere, ut legitimi inter duos adversarios agonis loci principales appareant. — Feliciore opera Tyndarei avi patronatum ad puellam transtulit (v. 31 sqq.):

Me tibi Tyndareus¹⁾, vita gravis auctor et annis,
Tradidit: arbitrium neptis habebat avus.
At pater Aeacidae promiserat inscius acti:
Plus quoque, qui prior est ordine, posset avus.²⁾

Quis non amaret piam hanc neptem tantum in avum obsequium profitentem... ubi scilicet eius auctoritas cum sua voluntate concordaret?

¹⁾ Manifestam hic quoque vides originem Sophocleam; apud Euripidem enim non Tyndareus, sed ipse Menelaus (v. 969) ante bellum infantem infanti despondet.

²⁾ Formulam de suo addidit poeta iurisconsultus; invertit enim notum proverbium: *prior tempore potior iure*.

Eiusdem agonis vestigia etiam apud Euripidem (*Andr.* 972) reperiemus:

τὴν δ' ¹⁾ ἐλισσόμην
 γάμους ἀφείναι σοῆς, ἐμάς λέγων τήχας
 καὶ τὴν παρόντα δαίμον', ὡς φίλων μὲν ἄν
 γήματι' ἀπ' ἀνδρῶν, ἔκποθεν δ' οὐ βραδίως,
 φεύγων ἀπ' οἴκων ἅς ἐγὼ φεύγω φυγὰς·
 ὅ δ' ἦν ἕβριστῆς εἰς τ' ἐμήης μητρὸς φόνον
 τὰς θ' αἵματωποῦς θεᾶς ὀνειδίζων ἐμοί.

Quem ille agonem haud inconsideranter exilio Furiisque adiectis ad suam adaptavit fabulam; locum non indicavit, sed nullus praeter Delphos esse potuit, nec inverisimile est ideo eum triduanam finxisse Neoptolemi theoriam, ut et cum praesente Oreste agon, et absentis insidiis patrata nex suum inveniret tempus.

Si nunc ab his Ovidianis Euripideisque vestigiis ad Pacuvianam translationem oculos convertimus, eiusdem agonis fragmenta reperiemus et Oreste (fgm. V. XVIII R.) et Neoptolemo (fgm. VI) ius suum tuente. Quorum fragmentorum primum

Prius datast quam tibi dari dictast, aut quam reditumst Pergamo

ne in rem suam convertere possit Koerte (supra cap. X), monendum est Menelao profecto apud Clytaemnestram educatam esse Hermionen (*Or.* 64.²⁾ 109), ut colludentes sponsus puer cum sponsa aequali infantilis matrimonii speciem praebere potuerint.

Quam testium concordiam intuentibus quid firmiter apparebit, quam et Ovidianae imitationi, et Euripideo rudimento et Pacuvianae versionem eundem fontem subesse, scilicet traegodiam Sophocleam? Quam opinionem omnibus quod sciam probatam primus impugnavit Wilamowitzius (p. 286, 2), cum fabula Pacuviana *Andromachen* respici contendit: quippe Andro-

¹⁾ Iusto negligentius munere suo functus est Robertus (*Griech. Helden-sage* p. 1463), qui hoc τὴν δὲ non ad Neoptolemum, sed ad Menelaum trahit; vide enim poetae verba: ἐπεὶ δ' Ἀχιλλέως δεῦρ' ἐνόστησεν γόνος, σὺ μὲν ἐυνέγων πατρί, τὴν δ' ἐλισσόμην κτλ. Quod ego non ideo moneo, ut Roberto invidiam moveam — quippe *operi longo fas est obrepere somnum* — sed ne iterum über *Robert hinausgegangen* neger.

²⁾ Vides Euripidem etiam hac in re abdicata *Andromacha* sua, ut v. 1657, ad Sophoclem rediisse. At retinuit a Furiis vexatum Orestem. Mirum ni retinisset, cum hac quidem in re iamdudum ipse Sophocles Delphicam suam asperitatem mitigasset (*Tragod.* p. 315).

machen inter dramatis personas fuisse fgm. XV ostendere, Pelei autem partes similes fuisse ex fgm. I (adiectum 66 quid significet nescio) sequi. At de Peleo id unum video, utrobique eum grandaevum apparere; quem extante pronepote iuvenem fingi vel Koertianam audaciam superaret. — At ab Andromacha pronuntiatur fgm. XV:

Quántamque ex discórditate cládem importem fáiliae.

— Quasi vero non Hermione discordiae causa extiterit inter Tyn-dareum Orestemque et Menelaum! Omnino hunc de *Andromache* excursus quamvis probatum Koertio dormitans scripsisse videtur; quod ego nolo in summi viri vituperationem accipi. Ad exitum scilicet vergente actuosissima vita aequae prodiga manu aera cum lupinis spargit, iusto iure minoribus segregandorum curam relinquit.

Video tamen praeter et post Wilamowitzium etiam Robertum in opere postumo (*Griech. Heldens.* p. 1465) posteuripideum tragoediae Pacuviana fontem admittere; qui omnino quantopere disceptatione sua totam quaestionem conturbaverit dici non potest. Cum enim e. c. Ribbeckius vel ideo Sophoclis *Hermionen* respexisse dicat Pacuvium, quia *von einer dramatischen anderweitigen Bearbeitung des Stoffes nichts bekannt ist* (p. 261), apud Robertum totum agmen tragicorum existere videmus, qui hoc argumentum tractaverint: quattuor scilicet saeculi quinti (Sophoclem, Philoclem, Theognidem, Euripidem), tum duos aetatis Alexandrinae (Alexandrum Aetolum et Siphianem), tum medium inter utrosque fontem Pacuvii, quibus an addenda sint duo ulteriora dramata, ipsa quoque posteuripidea, dubius haeret (p. 1466, 1). Quod totum plane ex nihilo est conflatum. Si enim Philocles et Theognis *Hermionen* ante Neoptolemum Oresti nupsisse testati sunt, sequiturne inde peculiare eos tragoedias de ea scripsisse? Quod etiam magis dubium est de Alexandrinis, qui praeter poesin etiam grammaticam tractabant.

Omnino in hac *Hermione* Pacuviana Sophocli abiudicanda permira est inconstantia philologorum. Respuitur *Hermione* Sophoclea, quippe quam cito in oblivionem venisse paucitas fragmentorum demonstret; adsciscitur posterior quaedam fabula, cuius neque fragmentum ullum neque adeo index conservatus est. Faciamus tamen periculum sobrie rei tractandae. Scimus e. c. *Niptra* a Pacuvio *paene ad verbum* — ita Cicero

Tusc. disp. II 48 — ex Sophocle esse expressa; idem de *Teucro* et *Chryse* creditur. Cepit consilium etiam *Hermiones* scribendae. Praesto erat exemplar solitum, cognominis Sophoclis fabula, fortasse unicum; sed largiamur Roberto etiam Philoclis fabulam in eius scriniis fuisse, eius qui secundum Aristophanem ἀλοχρῶς ὄν ἀλοχρῶς ποισί (*Thesm.* 168), itemque Theognidis τοῦ ψυχροῦ, quin etiam posteriorem quandam, quamquam haec mera hario-latione nititur; credimus prae eis a Romano poeta Sophocleam spretam esse? Quam tandem ob rem? Nonne etiam hic valere debet Livianum illud: *id ut tutius consilium ante rem foret, ita acta re ad fidem pronius est?* Credo hoc sufficere hactenus dumtaxat, ut probandi onus in contraria sentientes devolvatur, nam cum nullum, sed prorsus nullum indicium prolatum sit, quod nos ab illa Welckeriana Ribbeckianaque ratione desciscere cogeret, qua tandem de causa a fonte certo ad nubes et inania transeundum censebimus?

Iam si Sophoclem expressit Pacuvius, „paene ad verbum” expressisse putandus est; iusto igitur diffidentior fuit Pearson (I 142), cum nos in Sophoclis fabula reconstituenda fragmentis Pacuvianis uti vetuit.

XIV

Sed iusto tempore sum Andromachae admonitus; cuius quae partes in Sophoclis tragoedia fuerint vel potius non fuerint, ex Ovidii in primis imitatione liquet. Cuius Hermionae — ut mea ipsius verba (*Tragod.* p. 117) repetam — quantam querimoniae materiem hic, quem Euripides finxit, Troianae mulieris paelicatus dedisset! At vides eam v. 13 aequissimo animo de ea loqui, ut de absente quaeque res suas ne tantulum quidem tangat. Necesse est igitur iam ante in matrimonium petitam Hermionen concubinam removerit Neoptolemus; quo minus dubitemus Sophocli adsignare quae de se narrat Andromacha Vergiliana (*Aen.* III 325):

Nos patria incensa diversa per aequora vectae
 Stirpis Achillaeae fastus iuvenemque superbum
 Servitio enixae tulimus; qui deinde secutus
 Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hymenaeos
 Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.

Amandavit igitur concubinam in Epirum, ut purum lectum genialem coniugi legitimae offerret — ex communi, credo,

hominum more. Neque ullam causam mihi fingere possum, cur aut eam aut Helenum secum et cum Hermione Delphos vexerit.

Longe tamen alia fuit matris, alia filii conditio, quem a sese procreatum apud se ut vel invita noverca retineret, ipsa vox sanguinis suadebat: ita ne Telamo quidem, ut longinquiora praeteream, Teucrum ab Aiacis sodalicio removit. Et fieri potest, ut in hoc amore etiam Peleum adiutorem habuerit et huc trahendum sit fgm. I R.¹⁾ Delphos proficiscens secum puerum vehit: qua de causa? Nescio, sed factum ex eis quae iam ostensurus sum sequitur.

Post agonem enim Orestemque cum infamia a superbo Achillis filio repulsum (fgm. XIX coll. Eurip. *Andr.* 981) postque clandestinum Orestis cum Hermione colloquium, quod tamen Neoptolemi diligentiam non fugisse videtur, fabulae culmen sequebatur: Neoptolemus ab Apolline occisi patris poenas repetens. Trepidatio inde, tum horribilis extra scaenam tumultus; nuntius tandem supervenit, ut choro Hermionaeque quid actum sit narret — Neoptolemem Oreste impulsore fatale volnus a Delpho quodam (Machaereo scilicet) accepissè. Hoc enim maximum fuit discrimen inter Sophocleam Euripideamque mythopoeiam, quod ibi praesens Orestes, hic absentis serpentes calumniae Delphos in Neoptolemem insti-

¹⁾ *Quod tamen ipsa orbitas grandaeuitasque Pelei per penuriam stirpis subaxit (-xet cod.)* apud Nonium 116, 20 M.; quod qui se intellegere simulant, vellem etiam nobis plebeis luminum suorum aliquantum impertiissent. Valet hoc in primis in Robertum (*Gr. Held.* p. 1466): „Neoptolemus, der befürchten muss, dass das Aiakidenhaus aussterben wird, da Peleus hochbetagt und nicht mehr zeugungsfähig ist, begibt sich... nach Delphoi“. Hoc vero etiam deerat, ut prolificandi munus a valente nepote ad senio confectum avum transferretur! Idem eodem loco non minus infeliciter de fgm. IV: *cum néque me aspicere aequales dignarént meae* Ribbeckio obloquitur: „Wenn Hermione klagt, dass ihre Gespielinnen sie nicht ansehen wollen, so geschieht dies nicht, ...weil sie sie wegen ihrer verbuhlten Mutter Helena, sondern wegen ihrer Unfruchtbarkeit verachten“. Satis pro imperio; ego tamen neque quae matronae esse potuerint *Gespielinnen* satis intellego (quae fuerant, eas Spartae reliquerat), et orbitatem apud Iudaeos pro opprobrio (*Isai.* IV 1), apud Graecos pro infortunio habitam esse scio (*Eurip. Suppl.* 955). Contra infamiam matris in filios redundare vel ex *Eurip. Hipp.* 424 elucet. Immo cum certissimum sit aetatis suae puellaris tristitiam respicere Hermionen, ignominiosa ex matris fuga natam, novam habemus cum *Heroide* Ovidiana comparandi materiem, ubi haec eadem Helenae fuga domusque ob eam maeror fusius enarratur. Ita crescere vides indiciorum numerum, quibus ad eundem fontem redire fabulam Pacuvianam et *Heroidem* Ovidianam — ad Sophoclis igitur *Hermionen* — demonstratur: omnia scilicet favent dissensione prorsus nulla.

gant: quare non dubitandum est, quin etiam amphora illa Rubensis, quae Orestem de omphalo Delphico Neoptolemo insidiantem ostendit quamque cum aliis Séchan (*Études sur la tragédie grecque dans ses rapports avec la céramique*, Parisiis 1926, 253 sq.) ad Euripidis *Andromachen* refert, Sophocleae potius fabulae assignanda sit; ut supra monui artis figuratae monumenta non minus quam litterariam traditionem ex nobilissima Sophoclis tragoedia pendere, cum litigiosa Euripidis fabula neutrum sui memoriam reliquerit.

XV

Ecce autem ipse Neoptolemus moribundus ante chori spectatorumque oculos affertur; quem ad finem? An ut paenitentia motus Apollini debitum honorem, Oresti ereptam conjugem restituat? Nescimus.

Morienti de comitibus aliquem assistere fas est unaque spurium ex Andromacha filium; hoc ultimum simulque pueri nomen ex Livii Andronici unico qui servatus est versu discimus:

Óbsecro te, Anciale, matri né quid tuae advorsús fuas.

Non aliter etiam Ajax Sophocleus, animo Neoptolemi nostri paene geminus, Eurysacem suum ex captiva filium crescere iubet (v. 559) *μητρὶ τῆδε χαρμονήν*.

Sed de nomine me Koerte interpellavit, cui non abs re esse iudico data occasione respondere. Cum enim (*Tragod.* p. 117, 1) ex *Andromaches* personarum indice Molossi nomen ut cum v. 1243 sqq. pugnans eiciendum, Anchiali restituendum esse dixerim, ille de priore iudicii mei parte quippe iam ab aliis occupata consentit, de Anchialo refragatur, ne me scilicet quidquam et ipsum vidisse concedat: *von Anchialos hat Euripides vermutlich ebensowenig etwas gewusst, wie die Mehrzahl der Leser dieser Zeitschrift*. Ei igitur *vermutlich* argumenti loco est; mihi, qui testibus et ratiocinatione nitor, *verfehlte, voreilige Schlüsse* imputat. Sed Anchiali nomen Livii Andronici tragoedia praebet; ab ipsone inventum an ex unico fonte, Sophoclis *Hermione* tractatum? Credo etiam sine Hygini testimonio, qui *fab. 123 Amphialum* praebet¹⁾, illud quemvis

¹⁾ Hanc Hygini fabulam totam e Sophocle pendere argumenta evincunt haec: 1. nomen Amphiali; 2. Hermione Orestis uxor a Menelao abducta Neoptolemoque data; 3. Neoptolemus Delphis ab Oreste occisus (c. infra cap. XIX). De 4. sepultura cf. infra.

reieturum, hoc probaturum esse. Habuit ergo Sophoclis *Hermione* Neoptolemi filium Anchialum; hoc ignorasse credemus Euripidem? aut Athenienses patheticae Neoptolemi morientis cum filio parvulo scaenae testes, cum in Euripidis tragedia hunc eundem filium apparentem vidissent, non sua sponte eum Anchialum appellaturos fuisse? Credo hoc sufficere, ut etiam in nostris editionibus pulcrum hoc nomen reponatur¹⁾.

Sed haec de personis anonymis quaestio latius patet. Irridet me Koertius quod tragodumenis in singulis realitatem vindicem, velut quod *Electrae* Sophocleae pseudopaedagogum vero nomine Talthybius appellari volo — denn *T. war doch der treue Diener des Agamemnon*, ut εἰρωνεύόμενος pergit. Vix credo eum infeliciose exemplo uti potuisse. Non enim id quaeritur, quid ego, sed quid fabularum spectatores pro reali habuerint. An ii, qui de Agamemnonis realitate nunquam dubitaverint, praeconem eius Talthybius, Talthybiadarum gentis auctorem, unquam vixisse negaverunt? An iidem qui propter Copeum interfectum per millennium feralem pompam ornaverint, hunc ipsum Copeum pro ficticio habuerunt? Sed ne hoc quidem quicquam interest, totaque illa de realitate quaestio sine ulla causa a Koertio mota est; mihi enim sola sufficit traditionis continuitas. Vide modo *Ionis* v. 190 sqq. Ancillae Athenienses in aede Delphica Herculeos labores contemplantur, hydram Lernaean ex lapide sculptam. „Is autem quisnam est, qui prope Herculem facem ardentem tollit? An is, de quo inter texendum canimus, scutifer Iolaus?“ — Quid? cum senem apparitorem Orestis in Aegistho occidendo opem praestantem videbant Athenienses, num dubitabant, quin is idem

¹⁾ Omnino filii filiorumve Neoptolemi et Andromachae nomina traduntur haec (testimonia apud Robertum p. 1457): Anchialus, Amphialus, Peleus, Phthius, Megapenthes, Molossus, Pielus, Pergamus, Pyrrhus, Aeacides et filia Troas. Horum pars (Phthius, Molossus, Pergamus, Troas) aperte ethnographorum, pars (Peleus, Megapenthes, Pyrrhus, Aeacides) genealogorum commentis debetur. Remanent Anchialus, Amphialus, Pielus, quae omnia ad unum reducuntur Anchialum, quod unum et per se poesin sapit et a testibus cum poetico fonte coniungitur. Quo certius est hoc ipsum nomen et a Sophocle inductum et ab Euripide eiusque spectatoribus subintellectum esse, idque eo magis quod hoc unum — Anchialus — ab Asclepiade, qui *Tragodumena* scripsit, proditum est.

esset Talthybius, quem similem opem præstantem nominatim vascula exhibebant et hucusque exhibent? ¹⁾

Video tamen in hisce quaestionibus hucusque vigere Hilleri sententiam, qui ante hos L annos commentatione hypercritica (*Hermes VIII*) omnes quae in textu non nominarentur dramatum personas anonymas remanere iussit. At ego in *Ranis* Aristophanis Aeaci nomen utpote personae accommodatum retinendum censeo. Quid quaeris? Operam perdidisti; poteratne enim iuvenis, extranei praesertim, auctoritas contra Hillerianam praevalere? Ecce autem duplici sensu redux ab inferis *Perithous* Aeacum secum in lucem restituit; orcinio iudicio victor sum declaratus. Tacitus mihi ipse gratulatus sum; neque enim quisquam hanc victoriam agnoscere dignatus est.

XVI

Non est Sophocleum in fabulae fine futura praedicentem inducere deum; in hac tamen fabula, quae ante Delphicam acta est aedem, poterat vel Pythia sacerdos Apollinis voluntatem declarare. Haec autem erat de Hermione priori marito restituenda, de futuro Molossorum regno, fortasse etiam de Tisameno restituti matrimonii pignore, cum verisimile sit etiam ultimi Eustathiani testimonii verba (cap. IX § 7) ne etymologia quidem exclusa ex hac tragoedia fluxisse — certo tamen de occisi Neoptolemi corpore. Et hoc est quod admirationem nostram movere debet.

Cum enim secundum traditionem hoc corpus prope aedis Delphicae limen sepultum ferretur, apud Hyginum, quem ex Sophocle pendere supra (cap. XV) vidimus, *ossa viri per fines Ambraciae in Epiro sparsa sunt*. Estne hoc quoque Sophocli imputandum? Parum est verisimile hac una in re Hyginum

¹⁾ Scilicet hoc quoque loco habenda est ratio nobilium Antiphani versus (fgm. 191 K.) de tragoedorum commoditate:

ἀν πάλιν
εἶπε τις Ἀλκμήωνα, καὶ τὰ παῖδια
πάντ' ἐθθὺς εἶρηχ', ὅτι μανεῖς ἀπέκτονε
τὴν μητῆρ', ἀγανακτῶν δ' Ἄδραστος ἐθθέως
ἤξει πάλιν τ' ἄπεισι.

Non expectabant igitur de scaena nominari Adrastum de sorore matricidam obiurgantem, quin continuo ipsum esse scirent. Hoc idem in Talthybium non valere putabimus?

Sophoclis vestigia deseruisse. Accedit quod eiusdem famae alter extat testis in *Ibide* 301 Ovidius:

Nec tua quam Pyrrhi felicius ossa quiescant,
Sparsa per Ambraciae quae iacere vias.

Penitus videlicet inhaeserunt menti poetae, quae iuvenis in Sophoclis *Hermione* legerat, ut eorum ne senex quidem oblivisceretur. Immutandae traditionis rationem facile perspicere possumus, cum qui eam restituit Euripides (v. 1241) diserte Neoptolemum iuxta Apollinis limen sepultum Δελφοῖς ὕνειδος fore dixerit. Optime haec conveniunt; attamen aegre ferimus Sophoclem eorum, quae ipse in *Aiacis* fine dixerat, oblitum eo ultionis processisse. Verum τοιαῦθ' ὁ κλήμων πόλεμος ἐξεργάζεται.

Utut est, victor ex certamine prodit Delphicus deus; victoriam autem Orestis dolis debet. Non alius fuit *Electrae* exitus: δόλοισι κλέψαι χεῖρὸς ἐνδίκους σφαγᾶς. Neutrum tulit Euripides. *Electrae* suam opposuit *Electram*, *Hermionae* — *Andromachen*. Sed Athenienses ne male quidem ab Apolline habiti numen eius offendere non sunt ausi: *Andromache* nullum Athenis chorum obtinuit, *Electra* plus decem annos coacta est exspectare, donec faventem sibi archontem inveniret. Sed nobis de sola agendum est *Andromache*.

XVII

Et argumentum quidem licet mutato indice idem remansit: *Hermione* per Neoptolemi mortem Oresti reddita. Sympathiae tamen cursum ab Oreste Apollinis ministro in Neoptolemum direxit poeta, quem ut sacrilegii crimine liberaret, non poenas ab Apolline exigentem, sed contra, prioris audaciae veniam petentem a maligno deo per Orestis insidias morti dari iussit. Et ut hoc antidelphicae suae inclinationi largitus est, ita misolaconismum in *Hermione* Menelaoque patre eius exercuit. Utriusque autem rei causa scaenam tragoediae Delphis Phthiam transtulit; neque enim tulissent spectatores venerandam Delphicam aedem ludibrii causa in aspectum datam, et ad *Hermiones* Menelaique invidiam augendam insignis fingenda erat iniuria in alia muliere patrata. Habebat sane ea res difficultatem; cum enim fabulae culmen in Neoptolemi morte positum sit, aegre eum tam longe a nobis amoveri

patimur¹). Idem tamen in Iphigeniae morte fecerat Sophocles, qui ipse quoque, cum apud antecessorem eius Aeschylum Aulide res gesta esset, Mycenae scaenam transferendo ultima heroinae fata ex spectatorum oculis sustulit (*Tragod.* p. 271).

Ea autem mulier quae alia esse potuit nisi Andromacha captiva? Finxit ergo — contra et traditionis auctoritatem et hominum si non severos at aliquos mores — eam etiam post Hermione nuptias in domini familia remansisse. Quae res ei occasionem dedit controversiae spectatoribus repraesentandae plane unice ex intima gynaecoonitide petita; de qua ut recte iudicare possimus, obliviscendum est non solum Hectoris viduam ante oculos nostros comparere, sed omnino heroidem in vitae discrimine versantem. Zelotypiae est scaena — amoris igitur, sed mere carnalis. Hermione plane puella est, ἀντίπαις (v. 326); Oresten nunquam noverat, ad vitae sexualis ardorem a solo Neoptolemo excitata est. Hunc igitur toto animo, vel potius toto corpore amat. Eadem autem muliebri instinctu ducta neque se eius appetitui sufficere sentit, neque ab illo tanto se amoris impetu diligi, qui excitatae concupiscentiae suae satisfacere possit; hoc ipsum, quod nondum concepit, huic in amando defectui non sine causa adscribit. Frustra tamen hunc corporeum appetitum honestorum verborum involucre tegere cupit: experta enim rivalis triumphans ei et ξυνεῖναι μὴ ἐπιτηδεῖαν (206), et ἀπληστῖαν λέγουσ (218), et φιλανδρίαν (299) obicit, et — ne ulla de rei cardine dubitatio remaneat — ita simulatam eius σωφροσύνην coarguit (238):

νέα πέφυκας καὶ λέγεις αἰσχρῶν πέρι —

de voluptatis scilicet fructu deficiente²).

Si autem iuvene uxore parum est contentus iuvenis maritus, unde tandem voluptatis plenitudinem petere putandus est?

¹) Mutatae scaenae indicium: Neoptolemi corpus Delphis Phthiam advectum rursusque Phthia Delphos avehendum. Quocum comparandae sunt eadem in *Hecuba* eandem ob causam difficultates (*Tragod.* p. 51).

²) Equidem haereo, utrum honestius sit talibus in rebus profiteri peritiam an ignorantiam confiteri; miras interdum in angustias philologi descendimus. Nec tamen dubito quin rectam viam sit ingressus Verrallius, qui secundum Wilamowitzium *ohne den geringsten Anhalt* (puto tamen me satis multos attulisse) *die H. für verliebt in ihren Gatten hält*. Cui cum idem obicit: *diese Sorte Liebe gehört freilich nicht in die hellenische Poesie, sondern in die moderner Romane*, mirari potius debebat largum Euripidis ingenium, qui vel Tolstoj Zolaeque revelationes occupavisset.

Cum concubinam, cuius corpori per tot annos assueverat, domi retinet, cum antiquae consuetudinis consortem cotidie ante oculos versantem videt, credetur et amator et dominus a furtivis eius amplexibus abstinere?¹⁾ Non credit hoc ipsa uxor, quae rivali v. 172 praesentem usum (τολμᾶς ξυνεύδειν) exprobrat; non credunt amicae, quae v. 933 λέχους κοινομένην praetendunt; fortasse autem credendum erit ipsi? Audimus enim dicentem v. 36:

ἀγὼ τὸ πρῶτον (λέκτρα scil.) οὐχ ἑκοῦσα' ἐδεξάμην,
νῦν δ' ἐκλέλοιπα· Ζεὺς τὰδ' εἰδείη μέγας

Muto sententiam; Iovis enim numen offendere cavebit supplex arae insidens. Sed vide quid sequatur:

ὡς οὐχ ἑκοῦσα τῆδ' ἐκοινώθην λέγει.

Nunc demum confitentem et ipsam intellexi; quem callidum versum qui eiciunt, vereor ne periuram reddant Andromachen.

Hoc igitur scaena Delphis domum reducta lucratus est poeta, ut duas feminas, animalia mere corporea, de maris in Venerem ruentis munere decertantes inducere posset. Nam quod Andromache rivali ἀρετήν suam praetendit (208), quo sensu accipiendum sit, sequentia docent: prudentem concubinae moderationem significat, quae lites et iurgia dotatae uxori relinquens id solum curat, ut domino suo placeat eique post quaslibet excursions amatorias sinum suum quasi stabilem portum reservet; nihil ad Hectorem, ad quem sacrilego abusu v. 222 provocat, sed ad Trygaei cuiusdam potius faciles mores τὴν Θράξταν κωνοῦντος τῆς γυναικὸς λουμένης.

XVIII

Hanc paene comicam scaenam sequitur tragica ut quae maxime eademque politica: filii salvatione pacta Andromacha asylo ad mortem excita foedusque impudenter a Menelao fractum; inde alia vel magis tragica: Andromacha cum Anchialo filio ad mortem triumphante Spartano ducta. Tandem ad extrema re redacta senex supervenit Peleus; cuius honesta truculentia non solum erga iniuriae auctores, sed etiam data occasione in pavidam pronepotis matrem liberatorium quiddam in sese habet. Sonora dices tempestate purgari aerem perfidiae vaporibus vitiatum.

¹⁾ Tractavit hoc ipsum argumentum ea qua solet animi humani scientia is quem modo nominavi Leo Tolstoi novella postuma, cui index est *Diabolus*.

Hic ego uno solo loco correcto ad ulteriora pergam.
Versus enim 587 sq. ita leguntur:

MEN. ὡς τήνδ' ἀπάξεις οὐποτ' ἐξ ἐμῆς χερός.

ΠΗΛ. σκήπτρω δὲ τῷδε σὸν καθαιμάξω κᾶρα.

Quod responsum magis ad laedendum Menelaum quam ad consolandam Andromachen valet. Immo ut utrumque assequeretur, dialogorum stilo dicere debuit:

σκήπτρω γε τῷδε σὸν καθαιμάξας κᾶρα.

Chori quod sequitur stasimum politicae inconstantiae poetam arguit; cum enim supra (v. 479—485) Homerum secutus monarchiam praedicaverit, tum (v. 693—702) Pelei ore radicalissimam democratiam, nunc aristocratiae laudator existit — quandoque Aristophaneum iudicium subiturus non tutam sibi esse hac in sphaera ambulationem.

Tum Hermiones iustam mariti vindictam metuentis quereellae nutricisque vana consolatio: trepidantibus supervenit Orestes. Quod sequitur sane elaboratum patruelium colloquium nimia subtilitate pessumdedit Wilamowitzius. Id sane recte monet (p. 292): *die Redenden sprechen nicht alles aus, was sie sagen wollen, der Schauspieler hat es durch Haltung und Ton herauszuholen*; quod ego cum ante hos XXX annos primus in *Trachiniis* postulassem, magna banausorum irrisione exceptus sum. Sed haec quam dixi *viva interpretatio* ratione ex traditis verbis cum circumstantia collatis extrahenda, non domo afferenda est. Ille autem primum persuasit sibi omnia de Hermione Menelaoque iam nota esse Oresti; quae neque unde resciscere potuerit ille satis intellegitur¹⁾, neque quidquam ad rem, ut non dicam, nusquam eum hanc scientiam prodere. Tum etiam magis ex arbitrio — dolere eum, quod Hermiones in rivalem maleficium successum non habuerit; quod ne ipsum quoque usquam prodit, neque facile quisquam dixerit, quid ex mulieris puerique morte lucraturus fuerit²⁾. Iam v. 929 Oresti tri-

¹⁾ V. 959 id modo nosse se dicit, quod et Hermiones amicis et vulgo notum erat, veterem ambarum mulierum rivalitatem.

²⁾ Dixerit quispiam ideo hoc ex re ei futurum fuisse, quod ita irreparabile inter coniuges discidium oriebatur — invito tamen Euripide. Quid enim aliud in mente habebat Hermione et qui ei opitulabatur Menelaus, nisi ut remota rivali ad reconciliandam gratiam via muniretur? Et recte iudicabant: legatur modo Grillparzeri *Iudaea Toletana*, quae tota circa hoc problema versatur. Nunc vero res plane perditae: viva enim rivalis vivum remanet ad furtivum amorem incitamentum, cui novum adiungitur ex tollendo crimine odium. Scilicet huc quoque valet Ovidianum illud: *Aut non temptaris aut perfice*.

buere per tragicam consuetudinem non licet, quae longiorem orationem uno interlocutoris versu interrumpi fere vetat. Unum quod primo obtutu probaturus eram, loco accuratius examinato retractare debui; satis enim lepide (v. 919) *συνήκα* de Menelao intellegit: *den Herrn kenne ich; Ausreden überflüssig*. At sequentia verba *ταρβείς τοῖς δεδραμένοις πόσιν* alio hanc intellegentiam trahi iubent.

Immo *στοχασμῶν* habemus sane accuratum, etsi brevitatis causa simulque dissologiae vitandae in paucas interrogationes responsaque retractum. Neoptolemo enim occiso Phthiam venit ad uxorem eius rapiendam; convisendae frater patruelis salvis moribus largam occasionem habuit, etiamsi gynaeconitide evocanda fuisset. Ecce autem nullo negotio ipsa in conspectum datur, desperationi tamen propior quam saluti. Matronae luctus plerumque aut ad maritum aut ad filios refertur; ad maritum igitur, quoniam filios nondum peperit. Coniugalis autem discidii plerumque in zelotypia radix; confirmat hoc simulque de ultione temptata confitetur. — „Hanc ipsam ad finem perduxisti annon“? — „Immo Peleus obstitit, a patre autem derelicta sum“. — „Nunc demum desperationis tuae causam intellego: mariti vindictam times“. — Et potuit sane hunc timorem lucri facere fratrisque iure trepidantem sororem abducere; sed nondum omnia explicavimus.

Ut enim cum Hermione colloqui possit, iter fingit Dodo-naeum, quod eum cum per Phthiam duxerit, commoditate oblata de cognatae suae vita quaerit — hoc enim premendum: neque chorus neque ipsa Hermione quicquam aliud in Agamemnonis filio videt nisi fratrem patrualem. Extemplo supplex ad pedes eius procidit salutem sibi ab eo in rebus arduis expetens, deque culpa sua confessa iterum per *Δία ἑμὸ γνιον* (921) eum obsecrat, ut se aliquo potissimumque ad Menelaum patrem abducatur. Dubitantem cum videt, satisne ei purgata sit haeret; puellariter igitur culpam a se ad malas consiliatrices declinat; optime enim scit invitos se et patres et fratres coniugum iurgiis immisceri pati¹⁾. Quo magis v. 929 ipsi est dandus; Orestem enim longe aliae curae premunt.

¹⁾ Hac quoque in re comoediam occupavit Euripides; velut in *Menaechemis* principio a genero stat senex, non a filia, cui de Erotii paelicatu querenti ita respondet (v. 805):

Eaedem scilicet quae et ipsum poetam. Nescit enim Hermione se ab Oreste non ut sororem, sed ut sponsam expeti; nescit se occiso marito viduam et orbam nullo amplius cum Phthia vinculo coniunctam esse. — Quid postea? Nesciat sane; quasi vero non amplam occasionem praebiturum sit longum iter de utraque re edocendae. — At minime dramaticum est de statu suo ignaram ex oculis spectatorum removeri. — Ita sane; valet praeceptum Horatianum:

nec desilias imitator in artum,

Unde pedem proferre pudor vetat aut operis lex —

aut τὸ πιθανόν, aut ἡ οἰκονομία, ut Graecorum terminis utar. Simplex et naturalis erat evolutio apud Sophoclem Delphis actione constituta; difficultas ex difficultate oriebatur Phthiam scaena translata. Aliquid tamen temptandum erat; vicit πιθανότητα οἰκονομία. Et primum quidem de suo amore eam certiolem facit, si amor dicendus est cognati coniugii appetitus ceteris ducendi viis praecclusis. Hic libenter mihi fingo Hermionen, quae antea ad pedes fratris procubuerat, nunc paulatim sese erigentem et pudore suffusis genis ad patrem rem revocantem:

νομφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
μέριμναν ἔξει...

Restat altera pars eaque difficilior: de Neoptolemo occidendo narratio. Quid Hermione? Quod incredibile duxeris: nihil. Desperata poesi actori omnia reliquit Euripides, qui quomodo se ex laqueis extricaverit, neque scimus neque ullo modo fingere possumus.

XIX

Insequens actus nuntii de occiso Neoptolemo narrationem continet, quam cum topographia Delphica comparare operae pretium est. Feci hoc a. 1916, cum defuncti amici mei

Quándo te auratam ét vestitam béne habet, ancillás, penum
Récte praehibet, mélius sanamst, mulier, mentem sumere.

Idem de fratre suspicatur Hermione, cum de peccato confessa ita in sese ipsa invehitur (v. 938):

ἐξηγεμώθηγ μαρία. τί γάρ μ' ἐχρῆγ
πίσιν φυλάσσειν;

cf. Plautinum *quid ille faciat, ne id observet*.

ἢ παρῆγ ὄσων ἔδει·
πολλὸς μὲν ἄλβος, ὀμμάτων δ' ἠγάσσομεν.

Quibus omnibus confirmatur quod saepius dixi, ut cum fratre agere cum Oreste Hermionen.

I. Annenskii *Euripidem* rossicum cum meo commentario Mosquae ederem, et lectorum commodo consulens templi Delphici formam adieci... Ecce autem iterum in Koertium incurro, qui communi me philologorum iure orbatum eorum, quae linguis slavica edidi, omnino mentionem facere vetat. Lascivire intellego virum beatum, qui quicquid unquam scripsit totius Europae iudicio propositum videat, cum meorum vix decima pars occidentalibus innotuerit; parum hoc linguae maternae commodo contentus novem illarum partium ne memoriam quidem ullam extare patitur. Me tamen iniusto imperio obtemperantem non habebit.

Ut illuc redeam, narrationem Euripideam cum loci natura olim comparavi; idem nunc facere video Wilamowitzium, parum tamen accurate. Totum enim drama quinque actibus conficitur. I. Ante aram, extra templum igitur (v. 1100—1111): ἐσχάραις ἐφέσταμεν (v. 1102). Hic Neoptolemus πρόμαντις de postulatione interrogat responsumque ab eo fert, quod Delphorum suspicionem movet. — II. In templo ante ἄδυτον deque signum (v. 1111—1119): ἔρχεται δ' ἀνακτόρων κρηπίδος ἐντός, ὡς πάρος χρηστηρίων εὔξαιτο Φοῖβω· τυγχάνει δ' ἐν ἐμπόροις (hoc obscurum propter nostram cellae ignorantiam)... 1117 γῶ μὲν κατ' ὄμμα (ante signum igitur) στὰς προσεύχεται θεῶ. — III. Rursus in ara (v. 1120—1137): vulneratus a tergo a Delphis, qui ex laureto in cellam penetraverant, χωρεῖ πρόμναν (hoc rectissime perperamque a Wilamowitzio vituperatum, qui etiam in secundo actu, ad aram stantem finxit Neoptolemus), per medios igitur hostes, ad παραστάδα, pronai parietem, de quo clipeum votivum detrahit (v. 1121) cum eoque arae insilit (ἐπι βωμοῦ 1123), in qua se per aliquod tempus clipeo et oratione defendit. — IV. In via sacra (v. 1138—1146). Undique circumventus Neoptolemus *Troiano saltu* (de ara βωμοῦ κενώσας κτέ. 1138) sese in medios hostes praecipitat, haud dubie exitum quaerens (στενοπόρους καὶ ἐξέδους v. 1143), ad *N* igitur formae Pomtowianae (*RE Suppl.* IV 1201), et iam salvus est, ἐν ἐδδίᾳ 1145. — Hucusque omnia recte procedunt, turbat autem actus V: Tertium ad aram (v. 1147 — ex.). Apollinis ex adyto voce rursus ad pugnam stimulantur Delphi Neoptolemusque occidunt βωμοῦ πέλας 1156. Haec demum obscuritas est, minime tamen ex topographiae Delphicae ignorantia excusanda; hoc enim per se patet, sine ulla formae notitia, non posse eum, qui modo *Troiano*, id est longissimo, saltu relique-

rit aram, iuxta aram occidi. Dicendum erat quomodo ex εὐδία rursus ad aram repulsus esset; neque hercle difficile erat hoc explicare. Heroico enim eius saltu exterritos expeditum erat deorsum per sacrum clivum fugam capessere; nunc vero audita dei voce sese colligunt et stipato agmine sursum per clivum ascendentes Neoptolemum retro ad aram compellunt. Potest ergo cui opus est reticentiam poetæ vituperare; contradictionem tamen apud eum nullam inveniet, immo summam in loci natura observanda curam, quique negligentiae eum arguebat Wilamowitzius reapse suam ostendit.

Ad Apollinis autem aram occisum esse Neoptolemum constans erat traditio; quin etiam locus ipse Delphis monstrabatur (Paus. X 24, 4). Hic igitur terminus movendus poetæ non erat; nam ceteroquin facile eo carere poterat utpote ex talione orto causae eius minime amica. Qui Priami senectuti non pepercit, eum ipsum ad senectutem pervenire vetuit Apollo; haec ex Pindaro scimus. Qui ad Iovis aram senem obtruncavit, ei suam aram auxilio esse noluit: haec facile ipsi supplere possumus. Libens crediderim haec apud Sophoclem valuisse; cui pronum erat etiam ex adyto voce ideo uti, ut Delphis omnis de sacrilegio scrupulus tolleretur.

Unum restat. Bis enim apud Euripidem vulneratur heros primum in ipsa cella (1119), tum plaga extrema ad aram (1150) a Delpho quodam — Machaereo igitur¹⁾, traditionem si sequimur. Haec conduplicatio suspicionem inicit motivi rudimentalis; quae suspicio confirmatur acrius priore loco collustrato. In laureto enim occultatus esse dicitur λόχος,

ὄν Κλυταιμῆστρας τόκος
εἰς ἤν, ἀπάντων τῶνδε μηχανορράφος.

Miramur Oresten, qui secundum ipsius confessionem ante patratam caedem Delphos reliquerit, hic inter sicarios censi; quae interpretatio si recta est — et rectam esse contendit cum Verrallio Wilamowitzius (p. 289) — manifestam habemus

¹⁾ Homericorum enim scholiorum Eustathiique (supra p. 10) auctoritatem adiungere non possumus, cum ibi codices pro Machaereo Tyndarei nomen praebeant, quod tamen quin ex dittographia irrepserit nemo dubitat. Nec tamen liberum est nobis (cum R. Wagnero *Epit. Vat.* p. 274 sqq.) Orestis nomen substituere praeter Hyginum etiam Schol. Pind. *Nem.* VII 62 respicientibus, ubi Asclepiadem in *Tragodumenis* omnes poetas de Machaereo consentire testantem invenimus.

contradictionem eamque rudimentalem: praesentem scilicet Oresten ex Sophocle incautus traduxit Euripides. Hanc tamen contradictionem graviorem esse credo quam ut Euripidi imputari possit; malo igitur cum Murrayo aliisque commate post ἦν sublato tertium huic tragoediae relativi cum demonstrativo coniuncti (cf. v. 650 et 710) exemplum relinquere.

Probabile tamen est in Sophoclis *Hermione* hanc conduplicacionem locum habuisse eamque ita, ut modo dixi, explicandam; cum enim Machaerei persona tangenda non fuerit — et relictam esse Hyginus testatur — Sophoclis autem intererat, ut Neoptolemi occisorem Oresten induceret, bis feriendus fuit reus, ut scilicet et deo laesae maiestatis, et rivali raptae conjugis poenas solveret.

Plane autem Euripideum habemus Euripidem in ultima imagine, quae pulcritudine sua multa mediocris tragoediae vitia compensat: Peleo sene in Sepiadis antro, ubi quondam Thetide potitus erat, hunc eundem iuventutis suae amorem exspectante, ut ab antiquae consuetudinis memori ad aeternam beatitudinem in Nerei regiam ducatur.

Quod quo commodius a lectore perspiciatur, triplicem de occiso Neoptolemo famam sub eius oculis ponam:

1. Occisus est, dum carnes a sacerdotibus diripi vetat. Hoc est motivum sacrale, vulgatum haud dubie, a Pindaro bis (*Paeon*. VI 118 et *Nem.* VII 42) repetitum, praeterea a Pherecyde apud Schol. Eurip. *Or.* 1655. De re ipsa conferri potest Veteris Testamenti narratio I *Reg.* II 12.

2. Occisus est ipso deo impulsore, dum ab eo occisi patris poenas expetit. Hoc est motivum dramaticum, a Sophocle primum inductum secundum schol. 4 et Eustathii testimonium; servatum etiam ab Euripide *Or.* 1655, tum a Schol. Pind. *Paeon*. VI 118, tum a Strabone 421 ὡς μὲν ὁ μῦθος, δίκας αἰτοῦντα τὸν θεὸν τοῦ πατρῶου φόβου (quod addit: ὡς δὲ τὸ εἰκόσ, ἐπιθέμενον τῷ ἱερῷ eiusdem est motivi realistica explanatio) et Tryphiodoro 642 ζαθέου δηλήμονα νηοῦ.

3. Occisus est ipso deo impulsore, dum antea postulatae poenae veniam petit. Hoc est motivum mere polemicum, a primo inductum Euripide neque usquam in traditione reapparens, quin ab ipso auctore postea (in *Oreste*) abiectum. Quam solitudinem operae pretium est cum Sophoclei motivi celebritate comparare, ut penitus noscatur et recte me *Hermio-*

nen nobilissimam appellasse fabulam, et falli eos, qui de fabularum apud antiquos celebritate secundum reliquiarum numerum iudicent.

XX

Hanc quam tandem ad finem perduxì disputationem olim, cum *Tragodumenon* meorum libros conderem, cum aliis quibusdam, quas aut iam edidi aut editurus sum, eius operis libros a quarto ad sextum vel septimum efficere volui. Impedimento fuerunt difficultates pecuniariae, quibuscum tunc temporis Academia nostra conflictabatur, quibusque et chartae et literaturae haud sane invidiosa species debetur. Si tamen aut mihi aut successoribus meis contigerit, ut illud opus secundis curis edatur, hic ordo ei restituendus erit. Interim de methodo, qua per omnes libros usus sum, paucis disserere liceat; cuius illustrandae ansam cum mihi malevola Koertii recensio praeberit, nolo nimio sibi honori tribuat, quod aliquoties de ea acturus sum.

Ego enim priusquam vastas tragoediae Graecae ruinas aggrederer, extrinsecus iudicium meum firmandum duxi — ex eis scilicet litterarum regionibus, quae nobis imitatorum et fabulas et exemplaria integra praeberent. Duos elegi auctores, Shakespearium et Grillparzerum: illius dramata aliquot, huius omnia cum fontibus comparando multum equidem temporis consumpsi (et Shakespearianae meae operae sumptuosa Vengerovii editio Petropolitana, Grillparzerianae liber manuscriptus, quem frustulatim subinde edo, documenta servant). Id autem sum certe assecutus, ut quae esset in poesi argumenti vel motivi evolutio, nemo philologus melius me sciret.

Hanc practicam investigandi operam alia comitabatur, theoretica — liceat enim homini ἐπι γήραος οὐδὲν cui de crastino die non multum iam sperare concessum sit, studiorum suorum rationem iunioribus reddere. Theoretica, inquam, eaque duplex. Primum enim, id quod ceteros minime sollicitos reddere solet, quae in disciplina nostra esset demonstratoria argumenti vis — germanice dixerim *die Beweiskraft des Beweises* — id mihi vel maxime quaerendum esse duxi. Idque iam de tenero ungui; libet enim reminisci me iam dissertationi meae, quam nondum vicennis Lipsiae conscripsi, caput de

methodo inseruisse — admodum illud quidem iuvenile, ne dicam puerile, sed tamen seriae ea de re curae testimonium. Haec me etiam postea in magistrorum magistellorumque verba iurare vetans quid in quaque quaestione esset demonstratum, quid non, accurate quaerere coegit, quare haud sane difficulter tempore progrediente multarum *fabellarum conventarum* vanitatem perspexi. Nunc vero censorem sum nactus, qui mihi (p. 581) artem nesciendi inusitatum in modum negatam esse ait; cuius haec ipsa fiducia, qua mihi putidissima quaeque ut magnam sapientiam obicit, documento est ne attigisse quidem eum severa illa studia, quibus ego iudicium meum et exercui et exercere pergo. Ego vero et sciendi et nesciendi et, quae inter utramque media est, opinandi artem ut qui maxime calleo, critice autem non in eo repono — quod plurimorum philologorum est vitium — ut si quid non admodum firmis argumentis fultum invenerim, continuo contrarium pro demonstrato habeam, sed ut certa pro certis, verisimilia pro verisimilibus, possible pro possible venditem, semper vero et ubique quid argumentando consequi possim experiar.

Alteram theoreticam viam *psychologiam* dico: cum enim nobis philologis cum animi humani operibus negotium sit, ex animi natura cognoscenda proficiscendum esse censui, ut de illorum origine et incremento recte iudicare possem. Ita primus *psychologiam*, sed veram, scientificam, non „vulgarem“, merito a Wundtio spretam, in *philologiam* induxi. Cui quantum debeam vix dicere possum; eadem tamen cum mihi tot obscuras arcanasque in disciplina nostra quaestiones larga luce illustraverit, abyssum tamen inter me eosque, qui ab his studiis alieni erant, etiam altiolem fecit. Ferendum fuit; iustius est enim ita litem inter nos componi, ut illi ad meam scientiam, quam ut ego ad illorum ignorantiam accedam.

Quae si cui superbius dicta videbuntur, quam decet hominem, qui semper modestiam pro optimo scientiae tractandae lucro habuerit, perlegat velim recensionem, qua me idem ille Koerte per sesquiannum libro meo retento dignatus est. — At enim alia eum eaque graviora negotia retardaverunt. — Credo equidem; velut anno post *Ionis* editio Wilamowitziana prodiit, cuius recensio, adulatoria ut quae maxime, antequam preli atramentum siccaretur imprimenda erat. — Quid? Timuit ortasse, ne liber et a Wilamowitzio scriptus et a Weidmannis

editus sine eius commendatione lectoribus ignotus remaneret?—
Immo ob hoc ipsum:

ne prior officio quisquam respondeat: urge!

Mei autem libri alia erat condicio; neque enim aut populares illius admodum curiosi esse solent eorum, quae trans Vartham in litteris dumtaxat aguntur, neque Academiae nostrae quisquam πολυπραγμοσύνην obiecerit. Exspectet igitur: οὐδὲ σὸς γε πατήρ μεταδαίνυται ἡμῖν. Aegre tuli ad felinam me mensam relegari melioribus assuetum; quid post sesquiannum? Consciuse sibi fuit libri se rationem reddere, lectoribus qui ipsis praesto non esset? Immo quo certius veritati viam praecluderet, gravissima quaeque reticens aliquot se cavillationibus rem totam transigere posse putavit. Quarum duas vel tres supra tractavi; unam hoc loco addam, quoniam ea, de quibus hoc capite egi, non male illustrat.

Is enim ut *besonders übles Beispiel* methodi meae (p. 581) *Neoptoleum* affert, *eine gänzlich unbezeugte*¹⁾ *Tragödie*, quam ex Soph. *Phil.* (343 sqq.) eruisse me dicit. Mitto quod tragoediae testis est auctor non plane contemnendus Aristoteles; mitto quod ex libri mei p. 320 discere poterat me de hac tragoedia peculiarem commentationem latine conscripsisse; in hac ipsa quam citat p. 109 haec tamen legerat: *hae causae* (scil. non solum *Phil.* 343 sqq., sed etiam alii huius tragoediae loci) *cum aliis quibusdam me commoverunt, ut... Sophocli Neoptoleum redderem*. Nonne sustinendum fuit iudicium, donec de his aliis causis edoceretur?

Re quidem vera haec *Neoptolemi* tragoedia luculentissimum praebet rectae methodi exemplum, si modo ingenium quis adhibeat ab argumentando non alienum. Equidem a *Philoctetae* locis rudimentatibus radium accendi alte tragicas ruinas illustrantem; neque tamen, id quod identidem monui quodque ad argumentandi vim vel gravissimum est, hoc radio solo acquievi. Secundus ex Aristotelis testimonio affulsit, tertius ex fragmento quodam adespoto, quartus ex Acciana imitatione, alii aliunde; hi omnes radii nulla invicem dependentia coniuncti cum unum in punctum convergant, tantam ei lucem infundunt, ut extra omnem dubitationem id quod demonstrandum erat tollant.

¹⁾ Inconsciis prodit solas apud se valere πίστεις ἀτέχνοισι, quod certissimum est ingenii signum argumentando non assueti.

Quod tamen ut et intellegi et recte aestimari possit, animo opus est philosophica exercitatione praeparato; a qua longissime abhorret banausorum operositas in sola formicina sua per totum aevum occupata.

Unum tamen addendum est. Totus liber meus in evolutionis problemate versatur, a qua Koertii mentem alienissimam esse et olim animadverti et nunc vel maxime intellexi. Quin is extremis recensionis suae lineis tertii mei libri, qui est *De Iphigeniae et Danaes mythopoeia tragica*, rationem lectoribus reddere ideo supervacaneum censet, quod in eo *über Robert hinausgekommen* non videar. Qui si vel angulo oculi mea Robertianaque percurrisset, animadvertisset certe Robertum solam testimoniorum male digestorum farraginem praebere, mythopoeiae autem evolutionem, hoc est e fumo lucem, me et primum et solum dedisse. Eiusdem est naturae quod de metrico meo libro agens, cuius tamen aliquas virtutes agnoscit, metricam meam rationem *starr und leblos* dicit. Immo hoc in quemvis valet praeter me unum; cum enim vita in evolutione constet, versus Euripidei evolutionem ego et primus et solus ostendi. At enim numeris statisticis sum usus sane lectu fastidiosus. Vellem quamvis cursim biologorum tabellas perlustraret, quot millimetra datae plantae folium per singulos dies et ad solem et in umbra crevisset, subinde summa cum cura notantium: num etiam biologiae vitam inesse negabit? Scilicet haec est vere scientifica methodus, argumentando, non hariolando propria.

XXI

Intermissa diu bella cur tam sero moveam interroganti valebit fortasse ad excusandum libri mei incommoda condicio, praesertim cum idem Koertio per tota decennia comicis meis obtrectanti nihil unquam respoderim: poterat enim liber a Teubnero editus suam ipse causam tueri. Nec tamen omnia in eo sunt; haec enim ipsa, quae nunc scribo, quotusquisque lecturus est? Non eae sunt opes nostrae, ut non facile, si voluerit, ἐρήμην vincere possit. Immo altius arcum tetendi.

Aliquoties mihi in hac disputatione cum Wilamowitzio agendum fuit: neque id mirum, qui tanta operae suae monumenta reliquerit, ut vix ulla litterarum Graecarum attingi posset pars, quin aliqua eorum offenderes. Sed in tragoedia quae

optima habuit, in prioribus operibus exposuit; de *Andromacha* quidem excursus nil exhibet, quod simul et novum et probandum sit, idemque in *Ionis* editionem valet, quæ tantam Koertii admirationem movit, reapse vel Weckleiniana, utilitatem si spectas, inferiorem — neque enim verbum dicere audeo de meo commentario in Annenskii (supra cap. XIX) versione deposito, quem citius sovietici mures comedent, quam ulli philologis usui esse potuerit. Nec sum nescius fore, ut hæc mea de summo viro opinio Koertio eiusque similibus paene sacrilega videatur; verum ita est: *frei verehrt einen grossen Mann der Mann, der selber etwas leisten kann*, ut quidam Germanus philosophus idemque poeta edixit. Quo non excluditur summis plerumque viris acceptiorem esse solere servilis mentis adulationem quam liberum liberorum ingeniorum cultum; sed hoc ferendum est. Hoc quoque pervellem, modo ex meo arbitrio penderet, civiliter eum potius quam centurionaliter cum collegis agere; nunc enim quoties pulcris eius pomariis appropinquo, non sine timore id facio, ne malo me petat, sed putido. Verum hoc quoque fortasse ferendum, dum ne iunioribus minoribusque imitationi sit. Nunquam enim e. g. Ricardo Wagnero succensui, quod dum tramitem a natura sibi indicatum assidue sequitur, Brahmsium aliosque prae se homines non putavit: at in eius asseclis hanc intolerantiam semper pro manifesto stuporis signo habui. Aliorum est enim creare, aliorum de creatis iudicare.

Haec ipsa tamen latius patent. Ea enim, quam modo dixi creandi in Wilamowitzio potestas in eo consistit, quod ex ingenti doctrina, mirabili adiuncto ingenii acumine, sua sponte plerumque effulget cognitionis scintilla, secundum quod dictum est a Platone (*Epist.* VII 341 c): ἐκ πολλῆς συνουσίας γιγνομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καὶ τοῦ συζῆν ἐξαιφνης οἷον ἀπὸ πυρὸς πηδῆσαντος ἐξαφθὲν φῶς ἐν τῇ ψυχῇ γενόμενον αὐτὸ ἑαυτὸ ἤδη τρέφει. Est igitur proprio veroque sensu θεία quaedam δύναμις; cui tamen maximo commodo non minimi momenti respondet incommodum, quod ubi ad hanc humilem pedestremque argumentandi viam descendendum est, plane eum vires deficiunt. Hoc enim omnibus operibus eius perlectis (id quod ille in me ne si vellet quidem efficere potuisset) pro certo asseverare possum, neque ipsum argumentum paulo complicatius construere scire, neque ab alio constructum mente capere posse. Typicum scilicet est, quod ego in mea *de Actæone* commentatiuncula ostendi (E o s

XXIX 1926, 1—7); quod ego ludens — neque enim res erat tanti — velitationisque potius causa composui. Aquilam dice-res praecisis alis humi sese in pulvere volutantem.

Hinc illae vociferatioes delicias viro et sene et docto parum dignas prodentes, se cum aliter sentientibus ne colloqui quidem velle neque omnino eorum causa scribere — quasi vero non ad id ipsum inventa sit argumentandi facultas, ut recta methodo usi aliter sentientes convincere possemus. Hinc explicatur, quod ubi argumentando opus est, aut ad vaticinia ascendere solet aut ad convicia descendere, quorum haec sunt illis haud dubie magis dolenda.

Hinc etiam pendet, id quod gravissimum est, quod prae arboribus plerumque silvam videre non potest; hinc quod scientiam nostram eisdem limitibus circumscribi vult, quos ipsius facultatibus quamvis prodiga natura posuit. Velut quod componendi artem, cum argumentandi arte stricte coniunctam, quia in se nullam esse sentit, omnino utilem esse negat; memini enim permirum me hac de re ἀπόφθεγμα in Platone eius legisse, quod timeo ne maiores in Germaniae scholis turbas excitet. Sequitur ut ne apud antiquos quidem compositionis regulas quicquam valuisse patiatur; quas omnes chrias Aphthonianas appellans sublimiter despicit. Miraretur credo, si suavissima opera Beethoveniana secundum tales chrias composita esse sciret.

Neque hoc de solis componendi regulis valet, personalitatis nimius cultor nullas creandi leges agnoscit, quibus se inconscia submittit creatrix natura humana. At ego his ipsis legibus investigandis magnam vitae meae partem impendi, id secutus quod idem semibarbaro licet vocabulo *scientificationem scientiae*, philologicae scilicet, appellavi; non quod personalitatis contemptor essem, sed ut secundum Nietzscheanam doctrinam parvae creatoris personae (*kleines Ich*), quam solam Wilamowitzius agnoscit, magna eiusdem creatoris persona opponeretur. Sed hanc philologiae quam dixi *scientificationem* idem Nietzsche in mente habuit idque statim in primis suis praelectionibus Basileensibus, cum eo tendendum esse edixit, ut philosophia fieret, quae antea philologia fuisset.

Et nunc demum eo, quo iter intenderam, perveni.

Antiquam Boeckhianae factionis cum Hermanniana litem, quae circa *Eumenides* maxime exarserat, cum aliis felicissime

ipse Wilamowitzius composuit; idem tamen alius litis auctor extitit — idque statim ab initio — cum in Nietzscheanum de tragoedia librum, cuius virtutibus facultates suas superari sentiebat, acerrime invectus est. Haec vero lis cum summo scientiae nostrae damno adhuc incomposita manet. Facile enim colligere possumus, cum uterque separatim tantum in hominum voluntatibus captivandis valuerit, quid coniuncta potuerint amborum ingenia: scilicet invicta exsurrexisset scientiae nostrae vis tanto hominum amore secundata, quanto ne renascentium quidem litterarum aetate florebat.

Sed enim cautum est, ne caelo usque crescerent arbores. Nam quod primum optandum erat, ut etiam Nietzscheana secta par fieret adversariae viribus, id superiorum quadam invidia prohibitum est, ad diurnam claudicationem philologia damnata. Ipsum enim Nietzscheum a feliciter inchoato cursu ingravescens morbus, successorem eius E. Rohdium immatura mors demovit: qui tertius erat ordinis heres O. Crusius, is cum longae praeparationis iter instituisset — melius enim ducebat dimidiatum se philologum, at integrum hominem haberi, quam integrum philologum et dimidiatum hominem — in ipso aetatis culmine prohibitus est ostendere, id sibi a natura concessum esse, ut integer et homo et philologus fieret. Non sine magna enim animi commotione vetus amicus in diario eius legi, id ei in mente fuisse, ut inde a sexagesimo aetatis anno, quae die praeparasset opera, subinde ederet; at hic ipse annus et studiorum ei ultimus fuit et vitae. u

Manet ergo posteris componenda lis magna et gravis, prae qua paene puerilis videtur illa quam supra indicavi circa *Eumenides* orta... Quod hoc ad *Andromacham*? Nil sane; at ad *Tragodumena* aliquatenus pertinere intellet is, cui quandoque litis quam dico componendae cura incumbet. Nam senilis me garrulitatis crimen effugisse censeo, qui non mediocris voluminis argumentum paucis paginis coartaverim; idemque cum paene iam attigerim eum vitae terminum, ultra quem τοῦ πλείονος μέρους donum incipit a natura non semper benigna supererogatum, veniam me impetraturum confido, quod occasione data, vel adeo arrepta, exposuerim, quid mihi studentem in votis fuisset quidve iunioribus commendarem. n